

Sotapolitiikalle alistetut – Helsingin selviytymistarina

Seppo Aalto: Sotakaupunki. Helsingin vanhankaupungin historia 1550–1639. Otava 2012. 424 s.

Sotalaitosasioita on joitakin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta tarkasteltu paikallishistorioissa epäsystemaattisesti ja ylimalkaisesti sekä usein miettimättä niiden yhteyksiä kokonaisuuteen. Seppo Aallon tutkimus Helsingistä ”sotakaupunkina” osoittaa, että paikallisen historian rakentaminen jopa pääasiallisesti sen kehitykseen liittyneiden erityispiirteiden varaan voi olla uutta hahmottavaa sekä näkemyksiä ja ymmärrystä avaavaa. Helsingin historiassa tähän on päästy peilaamalla sen syntyä ja kehitystä Ruotsin ja sen naapureiden suurpolitiikkaan ja siihen liittyneisiin sotiin sekä tutkimalla kuinka Suomenlahden ja laajemmin Itämeren kaupunkien porvareiden ja kauppapiirin kaupalliset sekä taloudelliset suhteet asettuivat tai olivat asettumatta näin luotuun kehukseen. Tuloksena Aalto kirjoittaa lukijalle auki, kuinka nämä kaikki lopulta nivoutuivat osaksi Helsingin Vanhankaupungin ja sen asukkaiden sotapolitiikalle alisteista elämää.

Aalto kuvaa elämän makuisesti ja tasapainoisesti Helsingin perus-

tamisprosessin, joka oli monisyinen alkaen kauppa- ja suurpolitiikasta päätyen alueella asuneiden talonpoikien karkottamiseen ja vastahakoisten porvareiden houkuttelemiseen vientikielloista tinkimällä. Huomiota saavat eri yhteiskuntaryhmät, myös kaupungin köyhä ja alati vaihtuva pohjakerros renkeineen, piikoineen, palvelijoineen, leskinaisineen ja kerjäläisineen. Helsingin vanhan ulospäin vaatimattoman, mutta sisältä koristeellisen kirkkorakennuksen Aalto maalaa kuin kuvajaiseksi Helsingin asukkaista: ”Rikasta ydintä ympäröi laaja, köyhä ulkokuori.”

Pian perustamisen jälkeen kaupunkiin saapui jatkuva sotilaitten ja huoltokuljetusten virta. Toisinaan myös omat (ruotsalaiset) käyttäytyivät kuin mikä tahansa Euroopan sotakenttiä kiertänyt juopotteleva palkkasotilasjoukko. Sotaväen elämän kuvaus jää Aallon kaupunkihistoriassa melko vähälle, ja sotilasasioita koskevat erillistutkimukset ja -artikkelit puuttuvat lähteistä. Toisaalta niissä olisi ollut verrattain vähän juuri Helsinkiä koskevia tietoja ja nekin hajanaisesti eri tutkimuksissa. Paikallishistorioissa ja niiden alkuperäislähteissä taas on lähinnä Helsinkiä koskevia välillisiä mainintoja kuten, että maakunnan halki marssi 1570-luvulla skottilaisia joukko-osastoja matkalla Helsinkiin ja edelleen Viipuriin tai Tallinnaan. Niiden marssia säestivät useat oikeudenloukkaukset, joten olisi ollut ihme, jos kaupungit olisivat välttyneet remuamiselta.

Toisaalta läpi kulkenut sotaväki ei välttämättä jättänyt jälkiä kaupunkihistorian lähteisiin samassa mitassa kuin maaseudulla, jossa sitä pidettiin linnaleirissä. Kaungit pääosin välttyivät linnaleiriltä, mutta kohtasivat sotilaselämän ilot ja murheet kuitenkin säännöllisesti sotaväen laivausten yhteydessä. Näiltä osin Aallon piirtämä yleiskuva on aivan riittävä, joskin sotahistoriakirjallisuudesta olisi ollut saa-

tavilla tarkennettuja tietoja niistä, kuten myös tykkituloella syksyllä 1577 Helsingistä karkotetuista taatareista. Nämä ovat kuitenkin vain pieniä yksityiskohtia vailla suurempaa merkitystä kirjan pääteeman kannalta. Lisäksi sotaväkeä koskevista erillistutkimuksista olisi saattanut löytyä väenottoa ja ratsukkojen ylläpitoa koskevia sääntöjä ja erillislupauksia, joita Aalto olisi voinut pohtia esimerkiksi kaupunkien porvariston ratsukkojen pidosta tai mautiloja ja kyliä omistavista helsinkiläisistä porvareista kirjoittaessaan. Nämä ovat kaikki kuitenkin vain sivujuonteita Aallon teoksessa.

Aallon päähuomio on muualla: siinä, mitä sota merkitsi Helsingin Vanhalle kaupungille, sen kaupankäynnille, porvareille ja heidän ei aina yksioikoisen porvarillisille elinkeinoilleen. Porvarit kehittivät sodasta selviytymisen strategioita, joihin kuului elinkeinovalikoiman laajentaminen. Maanomistustensa ja nauttimiansa erikoisvapauksien vuoksi porvarien välit talonpoikaisrahaan ja aatelin kanssa olivat ajoittain koetuksella, eikä taiten eläminen ollut aina puolin ja toisin helppoa. Kaikkia munia ei porvariskodeissaakaan laitettu sen varaan, että pelkkä kauppa kannattaisi tai edes toimisi. Tässä suhteessa Helsinki porvaristulokkaineen poikkesi osin vanhemmista jo pitkät porvarisperinteet omanneista kaupungeista ja niiden vakiintuneemmista porvarisrooleista.

Kaupallisesti epävakaisissa oloissa kruunun jatkuva sotapolitiikka oli paitsi rasite myös monta kertaa Helsingin olemassaolon pelastus. Paradoksaalista oli, että tavoiteltaessa Helsingin Vanhalle kaupungille olemassaolon oikeutusta idänkaupan välittäjänä muiden muassa seuraavan kahden ehdon olisi tullut toteutua: Venäjä ei saanut onnistua Baltian valloituksessa eikä Ruotsi työntää Venäjää pois Itämereltä. Näin ollen pitkittynyt sota tavallaan suosi Helsinkiä, joka

oli Ruotsin kuninkaille korvaamaton huollon tukeutumisaalue, laivaston ja joukkojen sotasatama. Edelleen Aalto kiteyttää osuvasti: sota kiihdytti Helsingin elinvoiman kauppakaupunkina, mutta sota oli myös sen ainoa elämänlanka. Oman mielenkiintonsa kaupunkihistoriaan tuovat sotien lisäksi Vaasan kuningassuvun keskinäiset välienselvittelyt kotikutoisine sotineen ja niihin liittyvine luotettavine ja vähemmän luotettuine kaupunkeineen ja asukkaineen, joihin molempiin Helsinki vuorollaan kuului.

Aalto on vahvimillaan luotsatessaan lukijan ymmärtämään sitä tavattoman monivivahteista sosiaalisten suhteiden verkostoa ja taloudellisen toiminnan moninaisuutta, joiden varaan helsinkiläiset joutuivat elämänsä rakentamaan sotaisina vuosikymmeninä ja alulle saatetun suurvaltapolitiikan ensimmäisissä kädenväännöissä. Hän osaa nähdä suurpolitiikan ja paikallisen elämän välittömät ja epäsuorat yhteydet, kuten mahdollisesti Krimin tataarien nuolten pistot livana IV Julman Moskovassa Helsingin pikkukaupungin kohtalon kannalta sopivaan aikaan. Aalto rakentaa muutamien Helsingin porvarissukujen kautta hienoja henkilöpiirtoja ja tekee samalla mainiota syvätutkimusta Vanhankaupungin elämästä. Arkistolähteistä, kirjallisuudesta ja tutkimuksista sekä Aallon omasta rikkaasta äidinkielestä kumpuavat kielikuvat ovat nautinnollista luettavaa.

Itse koin nykyajasta peilattuna ja omista taustoistani poliisiin poikana ja lukijana epämiellyttävänä sen, kuinka iljettävästi laittomuudet ja vilunki olivat milteipä hyväksytyt osa etenkin 1500- ja 1600-luvun talouselämän vaikutusvaltaisten toimijoiden yrittämisen arkea. Ahnetta aatelia kuningas Juhana III näpäytti kirjoittamalla: ”Teidän etuoikeutenne eivät ole muuta kuin Perkeleen Helvetistä teille lähettämä”. Osasivat Helsingin por-

varitkin olla ahneita vaatimalla esimerkiksi kilpailevan Porvoon lakkauttamista. Sama oman edun tavoittelu ja taiteilu laillisen ja laitton rajamailla tunki läpi yhteiskunnan: leipä oli kaikilla tiukassa katojenkin vuoksi, eivätkä sitä helpottaneet sodat ja työvoiman sekä hevosten ja laivojen poissaolo tuottavasta toiminnasta, kuten viljelyksiltä tai kaupankäynnistä. Sota-anarkiallakin oli osuutensa. Tämän lisäksi Aalto kuvaa hyvin sota-ajan taloutta, sen rakennetta ja vaikutusta eri vuosikymmenillä helsinkiläisten porvareiden merenkulun ja kaupan mahdollisuuksiin ja rajoitteisiin. Esille nousee Helsingin ja Tallinnan keskinäisriippuvuus – välillä Helsinki jopa alistettiin Tallinnan käskynhaltijan alaisuuteen.

Aalto tuntee primäärilähteet ja havaitsee niiden monet puutteet. Kun Aallon kirjoitustapa on vielä kysyvä, ajattelemaan ohjaava ja lopulta oivaltavasti vastauksia hakeva ja kun teoksen punainen lanka – sotakaupunki – pysyy koossa, niin kirjalle on annettava mainiot arvosanat. Oikeastaan ainut isompi miinus on lukemista ajatellen silmille liikaa valoa heijastavan paperin valinta.

– ALI PYLKKÄNEN